

rında da “varyans” kelimesi benimsenmiştir. *Ekonometri Terimleri Sözlüğü*’nde *variance* teriminin Türkçe karşılığı için “değişirlik” önerisinde bulunulmuştur. İstatistik ve ekonometri için yazılan Türkçe kitaplarda kabul görmüş olan “varyans” terimi yerine “değişirlik” kelimesinin kullanılması zor gibi görünse de bu disiplinlerdeki akademisyenlerin Türkçe kelime kullanılması hususundaki istek ve hassasiyetleri “varyans” yerine “değişirlik” kelimesinin yaygınlaşmasında belirleyici olacaktır.

Uzun süreli titiz bir ekip çalışması sonucu ortaya çıkan ve 2019 yılında TDK tarafından yayınlanan *Ekonometri Terimleri Sözlüğü*, ilk kapsamlı çalışma olduğundan bazı eksikliklerin yanı sıra tartışmaya açık çevirilerin olması da kaçınılmazdır. Örneğin “white noise (beyaz gürültü)” için “saf hata”, “specification (tanımlama)” yerine “belirginleştirme”, “size distortion (büyüklük bozulması)” için “boyut bozulması” çe-

virileri tartışmaya açık olacaktır. Buna karşın birçok ekonometri kitabında “belirlenme sorunu” olarak çevrilen “identification problem” için *Ekonometri Terimleri Sözlüğü*’nde Türkçe karşılık olarak “ayırt etme sorunu” önerilmiştir. Bu terimde yer alan “identification” kelimesi için karşılığın “ayırt etme” olması, bu sorunun anlamı düşünüldüğünde daha uygun görünmektedir.

Ekonometri Terimleri Sözlüğü; bilimsel yayınlar, ders kitapları ve mezun öğrencilerin katıldığı seçme sınavlarında dil birliğinin sağlanmasını yanı sıra dilimize sızmış olan yabancı kökenli ekonometri terimlerinin yerine Türkçe karşılıkların kullanılması ile Türkçenin bilim dili olmasına katkı sağlayacaktır. Alanında ilk çalışma olması nedeniyle akademisyenler tarafından zaman içerisinde sağlanan ilave katkı ve öneriler, *Ekonometri Terimleri Sözlüğü*’nün gelişmesini ve dil birliğinin oluşmasını destekleyecektir.

AYGIR FATMA: BİR SEVGİ BİRİKTİRİCİSİNİN ROMANI

Ömer Ayhan

Osman Cemal Kaygılı (1890-1945), yaşadığı dönemde ihmal edilmiş yazarlarımızdandır. Sait Faik Abasıyanık’ın üzerinde durmasıyla *Çingeneler* romanından zaman zaman söz edilmişse de 1930’lu ve 1940’lı yıllarda yayımlanan kitaplarının ikinci baskısı ancak içinde bulunduğumuz yüzyılda gerçekleşebildi. Yazarın telif hakkının hukuken bulunmaması bakımından bugün kitaplarına daha kolay ulaşıyor; bununla birlikte edebî sahada bence en başarılı olduğu alan olan hikâyeciliğinin önemli bir bölümü de ancak son yıllarda

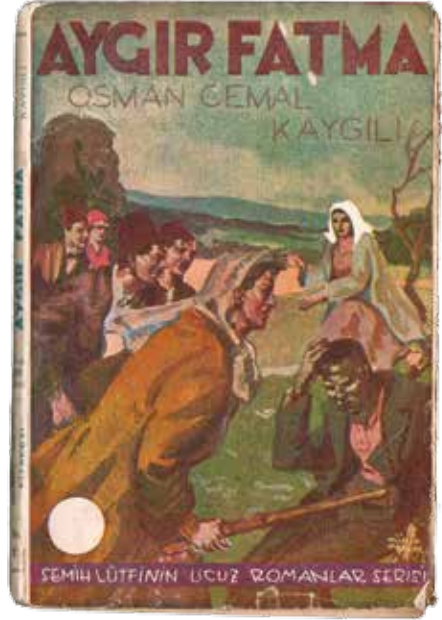
Mustafa Apaydın ve Tahsin Yıldırım’ın gayretleriyle ortaya çıkarılıp yayımlanmış ve araştırma konusu olmuştur. *Çingeneler* ile birlikte nispeten bahsi geçen *Aygır Fatma*, üzerinde pek durulmamış bir romandır. Diğer eserleri, biyografik roman olarak nitelenen *Bekri Mustafa*, *Akşamcılar* ve *Kovuk Palas*’tır.

IV. Murat döneminde geçen *Bekri Mustafa* bir tarafa, diğer romanlar tasta-mam İstanbul romanlarıdır. Yazarın eserleri üzerinde fazla kalem oynatılmamasının başlıca nedeni, dil ve kurmaca açısından yeterince edebî bulunmamasıdır diyebiliriz. Kurmaca açısından bu eserlerin handikaplı olduğu görüşündeyim. Ancak dil açısından kimi tekrarlara (*Aygır Fatma*’dan bir iki örnek vereceğim), özensizliklere karşılık argoyu iyi bilmesi (*Argo Lugati* çalış-

ması harikuladedir) ve kişileri karşılıklı konuşturmadaki başarısı, bu yavan dilin zaman zaman parlamasına da yol açıyor. Yazıda ele alacağım *Aygır Fatma* da dâhil olmak üzere yazarın İstanbul romanları yazdığını belirttim; gelgelelim söz konusu kitapların 'kent romanı' olduğunu söylemek mümkün değil. Karakterlerini -dolayısıyla okurları-bağlar, bahçeler, bostanlar ve özellikle Suriçi'nde dolaştıran yazar; bilhassa apartman hayatının iyice yaygınlaştığı mahallelerden uzak durmayı seçmiş. Bunun içindir ki romanları yazıldığı dönemde değil, genellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde geçiyor. Osman Cemal Kaygılı'nın romanlarında; dönemin önemli yazarlarına kıyasla bir acemilik / tutukluk eleştirilenler tarafından saptanmış, dile getirilmiş. O. C. Kaygılı, hayatıyla da diğer yazarlardan ayrıldığından burada bir parça söz etmekte yarar var. Bir siyasi iftira sonrasında sürgüne gönderilip Refi Cevat Ulunay ve Refik Halid Karay ile tanışıyor. Hayatının dönüm noktalarından biri. Bir felaket, ona edebiyatın kapılarını açmış diyebiliriz. Yazardaki keskin mizah duygusunu gören iki yazar onu mizah dergilerine yönlendiriyor. Bir ara kendisi de dergi çıkarıyor, hikâyeler yazıyor ve genelde tek hikâyeden oluşan küçük kitaplar yayımlıyor. Sağlık sorunlarıyla genç yaşta emekli edilince zaman zaman edebiyattan uzaklaşmak zorunda kalıyor; gemilerde bilet satıyor, pazarda meyve sebze. Bağ bahçelerden yemiş topluyor. 1920 ortalarından itibaren ortaokul ve lise-lerde öğretmenlik yaparak biraz rahatlıyor. Edebî ortamlardan uzak kalan veyahut o ortamlara giremeyen bir yazar düşünün. Kimi zaman o dönem için yadırgatıcı ve/veya orijinal karşılanan buluşları var. Özellikle *Çingenele*'de kullandığı bu ara yollar, roman mı anı mı röportaj mı yoksa hepsini içeren yeni bir tür mü diye konuşulmuş.

Aygır Fatma'da da böyle sürprizler mevcut. Romanın başkarakteri Hasan'ın çocukluğu, ergenlik dönemi / ilk gençliği ve otuzlu yaşları diye kabaca üçe ayırabileceğimiz aşağı yukarı otuz yıllık bir zaman dilimine yayılan roman; daha çok Hasan'ın ergenliği ve ilk gençlik dönemine ağırlık verilmesiyle dikkat çekici. Zira anlatımı en zor dönemlerden biridir ergenlik. Duyguların, düşüncelerin kişide bir intizamdan ziyade karmaşayı işaret ettiği, bitmek bilmez gelgitlerin yaşandığı, hele karakterle özdeşlik kurmak isteyen okuru hayli zorlayacak U dönüşleriyle edebiyatımızda ergen karakterler daha çok hikâyenin yardımcı unsuru olarak kullanılagelmiştir. Orhan Kemal'in zaman zaman ergenleri ve/veya gençliğe henüz adım atanları romanlarının başkişisi yaptığını biliyoruz. (*Bir Filiz Vardı, Küçük, Arkadaş Islıklar...*) Hasan'ın zengin bir iç dünyası var. Onun başından geçenleri okuyunca ister istemez Ahmet Mithat'ın romanlarını hatırladım. Osman Cemal Kaygılı, kendisi için doğru zamanda yazı yazmış bir yazar değil bana göre. Geçmişe dönmesini de buna bağlayabiliriz diye düşünüyorum. Bu yanılla ve elbette mizah duygusuyla F. Celalettin'le benzerlikler taşıyan bir yazar. Her ne kadar kenar mahalleleri ve insanlarını anlatması, İstanbul folklorunu oluşturan unsurlara dair merakı ve geniş bilgisi, kişileri konuşturmakta rahatlığı ve mizahıyla Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın ekol oluşturduğu edebî alanın, Sermet Muhtar Alus ile birlikte devam ettiricisi olarak görülse de bana göre F. Celalettin ile dünyaları birbirine çok daha yakın çünkü tam bir materyalist olan Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın nostaljiye ayıracak vakti yoktur, kendi görüşlerini filozoflardan alıntılar yaparak ortaya koyarken onca gülünç hadisenin art alanında aydınlanmanın materyalizmden geçtiğine dair bir fikir satırlara sızar. Osman Ce-

mal Kaygılı, kendi yaşam deneyiminden yola çıkıyor zaman zaman. Yazarla ilgili yapılan araştırmalar, bu noktada birer anahtar niteliği taşıyor. *Aygır Fatma*'nın başında Hasan, henüz altı yedi yaşlarındayken bayramda bir at arabasına bindirilir. Yanında oturan akranı Mediha'yla çok eğlenceli iki gün geçirirler. Arabada darbuka çalıp şarkı söyleyen bir genç kız Zehra ve arkadaşı Ahmet onlara göz kulak olurlar. Tesadüflerin bir araya getirdiği bu dörtlünün yolları ileriki yıllarda tekrar kesişir. Küçük Hasan'ı sık sık kucağına alıp seven Zehra'ya karşı Hasan'ın hisleri ilgi çekicidir. Sanki hasretmiş gibi bir anne kokusu duyar, bir sıcaklık, oysa kendisi de sevgi dolu bir aile ortamında yaşar. Çocuk aklıyla akranı Mediha'yı unutmaz. Ergenlik çağında tekrar karşılaşırlar, o mutlu çocukluk günlerini yâd ederler. Ergenliğin önlenemez karmaşasında Mediha, ilgi duyduğu Hasan'ı bir süre sonra görmezden gelir. *Aygır Fatma*'nın ilginçliği, yazarın romanın çoğunu on üç on dört yaşından yirmili yaşlara kadar geçen sürede Hasan'ın karşı cinse duyduğu romantik duygulara ayırmış olması. Türk romanında -şayet anlatılıyorsa- bu dönemler genellikle kısaca geçiştirilirken *Aygır Fatma*'da, Hasan'ın dönemin koşullarında kızlarla bir türlü tam olarak yaşayamadığı ilişkiler odağa alınıyor. Hasan çevresindeki gençlere benzemiyor; hayal gücü geniş, biraz romantik, kırlarda bayırlarda dolaşp bol bol roman okuyan bir öğrenci. Romanın ortalarında bir iftira yüzünden Hasan hapisaneye giriyor; II. Meşrutiyet'in ilanı (1908) hapisten erken salıveriliyor. Böylece Hasan'ın tıpkı yazar gibi 1880 sonlarında, belki 1890'da doğduğunu kestirebiliyoruz. 1894 depreminde okulda kendisinden büyük bir kız tarafından kurtarılan yazar, romanda bayram yerinde ona ablalık eden Zehra'yı onun yerine koymuş görünüyor. Yazar; roman boyunca

bize bağlar, bahçeler, tarlalar ve en çok da bostanlardan söz ediyor. Söz gelimi bugün yüksek yapılardan geçilmeyen Fulya Mahallesi, romanda Filya Tarlası olarak geçiyor. Şişli, adı sık sık geçse de sokaklarına uğranılmayan Beşiktaş, Beyoğlu gibi gösterişli apartmanlarla kent yaşamının geleceğini önceleyen semtler âdeta yok sayılıyor. Osman Cemal Kaygılı'nın geçmişi anlatırken en belirgin farkı da burada, Abdülhak Şinasi Hisar, hatta Ahmet Hamdi Tanpınar geçmişi fark edilmemesi olanaksız özlem duygularıyla yazıya geçirirken Kaygılı; diğer mahalleleri hikâyesine katmamayı, Cumhuriyet'in ilk yıllarından çok Osmanlı'nın son dönemini fon olarak kullanmayı tercih etmiş. Bu tercihte 'nerede o eski güzel günler' serzenişi yok çünkü 'o eski güzel günlerin' hâlihazırda sürüp gittiği mahalleleri, olağan seyirleri içinde anlatıyor. Peki, nasıl anlatıyor? Doğrusu pek parlak bir anlatım gücü olduğu söylenemez. Hatta zaman zaman bunun ne kadarı ede-

biyata dâhil denilebilecek cümleler de kuruyor. Bir iki örnek vereceğim.

“Hele kendi mahallelerinde karşılaştığı ve bütün mahalle çocuklarının üzerine titredikleri torba sakallı, filozof kılıklı ihtiyar adamın koyu mavi gözlü, açık kumral saçlı ortanca kızı Zaika, Haziran sonlarının olgun ekin kokulu akşamlarında ona ne kadar da (kadın-ana) kokulu bir kız görünüyordu.”

Aynı sayfada birkaç satır aşağıda aşağı yukarı aynı ifadeler mevcut.

“Torba sakallı, filozof kılıklı ihtiyar adamın koyu mavi gözlü, açık kumral saçlı, balık etinde kızı...”

Bir başka örnek.

“Bazan kendisiyle birlikte akşamları buralara çıkan arkadaşları Hasan’ın bu halinden bir şeyler...”

Bir sonraki cümlelerin girişi:

“Bazan Hasan’la birlikte akşamları kırlarda dolaşan arkadaşları oralarda bazan ona valvarıyorlar...”

Cümlelerdeki gereksiz sözcük tekrarları bir tarafa, kitabı basan Semih Lûtfi Yayınları’nda herhangi bir editörlük çalışması yapılmadığı ortada. Bununla birlikte yazar bilerek ya da bilmeyerek, kendi gördüklerinden de yola çıkarak benzersiz bir İstanbul pastorali sunuyor. Pastoral ile İstanbul’u bugün aynı cümlede yan yana getirmek için deliden hâllice olmak lazım gelebilir, mamafih 1900 başlarındaki İstanbul’da birçok mahalle insana bu manzaraları bahşetmiş. Hazır başlamışken ‘deliliği’ biraz daha ileriye taşımayı göze alıp Hasan’a aykırı bir ‘flanör’ demek cüretini göstereceğim. Flanör yabancı bir sözcük ancak bizdeki karşılıklarının yerini bulabildiğini düşünmüyorum. Hem aylak hem de avare, sözcüğün anlamını boşaltmaktan başka bir işe yaramıyor. Zira aylak / avare vakit öldürürken,

flanör için yürüyüş, başlı başına bir çalışma edimidir. Bir yandan görünür yaniyla beden yürüme eylemindedir ama daha önemlisi beyin daima çalışır. Flanör gördüklerini zihnine kaydeder, başkalarının göremediğini görür; girdiği pasajlar, çevresini saran binaların düzeni, karmaşası, mimari özellikleri aşırı-yorum’a açılma potansiyeli taşıyan harikulade araçlardır. İşte Hasan’ı, 19. yüzyıl Paris’ini adımlayan modern flanörden ayıran, Osman Cemal Kaygılı’nın seçtiği coğrafyadır. Bostanlar, ucu bucağı görünmeyen kırlar, bağlar, bahçeler, köy evlerini anımsatan ahşap ve kerpiç evler, bu lirik görüntüyü zenginleştiren hayvanlar ve tüm bu donmuş görünen zamanın içinde elinde romanlarla derin düşüncelere dalan, doğaya sığınan bir Hasan. Şu betimleme, örneğin akla İstanbul’dan veya herhangi bir şehirden başka birçok yeri getirebilir.

“Aygır Fatmaların iki dağ arasına sıkışmış gibi geniş bir hendeğe benzeyen mahallelerinde yaz gecelerine mahsus insanlı hayvanlı tam bir curcunadır gi-di-yordu. Mahallenin bostana karşı olan bütün evlerinin kapıları hemen ardlarına kadar açıldı.”

Son cümleye bir daha bakın; geceleyn artlarına kadar açık kapılar, hiçbir tehdide yer olmayan cennetimsi bir dünyayı betimlemiyor mu? Osman Cemal Kaygılı, nostaljiyi altını çizmeden resmediyor. Bir bostanda karşısına çıkan Arnavut kızla beraberliğe varmayan platonik yakınlıkları, roman boyunca Hasan’ın en huzurlu olduğu anlara te-kabül ediyor. Mediha’nın ortaya çıkışıyla birlikte, kucağındaki keçiyle âdeta bir peri kızı gibi anlatılan Arnavut kızın gözyaşları içinde sahnedan çekilmesi, romanın sonunda Mediha’nın kötü niyetli erkeklerin ellerinde savrulması ve kirlenmesi, Hasan’ın alkol batağına saplanması, doğadan uzaklaşmanın ha-

zin birer izdüşümü olarak yorumlanmaya açık.

Yazarın hayatında tiyatronun yeri, edebiyat kadar yer tutmuş denilebilir. Birçok işe girip çıkarken kumpanyalarda rol alıp turnelere çıkmış, oyunlar yazmış Kaygılı. Romanda, Hasan'ın öğreniciliğinde dönemin başlıca eğlence yerlerinden Şehzadebaşı'na gidişi, ruhunda sarsıcı bir etki yaratıyor. Dönemi tüm tafsilatıyla bilen yazar, bize hem Mınakyan ve Ahmet Fehim Efendi gibi isimleri ve hatıraları günümüze kalmış isimlerden hem de birçoğu unutulmuş kantoculardan, oyunculardan söz ediyor. Ne yazık ki bu sayfalara ayrılan kıssımlar bir elin parmaklarını geçmiyor. Hasan, kendisi pek farkında olmasa da ayrıksı bir karakter. Ergenlik sonrasında hayatına birçok kız giriyor. Giriyor derken bunların çoğu söze dökülmemiş, döküldüğünde de el ele tutuşmaya bile varmamış platonik ilgiler. Mediha'nın izini kaybedince bir kantocuya, sonra mahallesinden bir kıza, bir bostanda gördüğü Arnavut kıza tutuluyor. Ona bir şıpsevdi denilemez çünkü hepsinde Mediha'dan izler arıyor, Mediha ortaya çıkınca diğerlerine olan ilgisi dağılıyor; ilginçtir, çok genç olmasına rağmen çocuklukta hepi topu iki gün süren gezmelerine dair duygusal bağdan ötürü geç kıızı hepsinin önüne koyuyor. Ona bir sevgi biriktiricisi diyebiliriz, bu yönüyle de değişik bir karakter. Yıllar sonra tıpkı Mediha'yla olduğu gibi onu 'sarı papam' diye öpüp bağına basan Zehra ve kitaba adını veren annesi Aygır Fatma ile de yolları kesişiyor. Hem adından tahmin edilebileceği gibi Aygır Fatma hem de kıızı Zehra, eli maşalı denilen tiplerden. Erkeklerden çekinmeyen, şiddete şiddetle karşılık veren, evliliklerinde eşlerine karşı baskın olan mert kadınlar fakat buradan bostanlardan bir flanör çıkardığımız gibi, üstü örtük

bile olsa bir feminist bakış çıkaramayacağı. İkisi de erkekleşmiş kadınlar; erkeklerin dağıttığı 'oyun kartlarıyla' vurmuş ayakta kalıyorlar. Bir noktadan sonra kitap tesadüflerin terkisinde ağdalı, kötü çekilmiş bir Yeşilçam filmine benziyor fakat burada yazar, bir ters köşe yapmış; klişelerden beslenerek bizi geç yazılmış bir Tanzimat romanı hissiyatına maruz bırakmışken aşkın seyri karmaşıklaşıyor. Kendisinden aşağı yukarı on yaş büyük Zehra'nın kucagında ana sıcaklığı hisseden Hasan, yukarıda alıntı yaptığım cümlelerden birinde komşu kıızı Zaika'dan hoşlanır ve artık on beş on altı yaşlarına gelmişken onda da bir ana-kadın sıcaklığı duyar. Hasan; Mediha'nın izini kaybettiği sırada, Zehra'nın kocası vefat edince yıllarca abla bildiği Zehra'ya ilgi duyuyor ve evlenmeye karar veriyorlar. *Aygır Fatma*'da Oidipus hiç umulmadık bir anda karşımıza dikiliyor. Romanın sonlarında Hasan'ın başından geçenleri bir komedi dram olarak yazması ve sahnelemesi ise bugünden bakıldığında modernist de değil, ilkel ve tesadüfi olsa da âdeta postmodernist bir hamle yanılması yaratıyor. II. Meşrutiyet'in akabinde edebiyata atılan Fecr-i Aticiler ile koşut olarak tiyatronun gördüğü rağbet dikkate değer. İstibdat sonrası baskı dağılınca henüz sinemayla tanışmamış bir toplumda önüne gelenin tiyatrocusu olma isteği, sonraki yılların şiir matinelerini akla getiriyor. Hasan da o karışık ve heyecanlı dönemde, okuduğu piyasa romanlarına uygun olarak kayda değer bir sanatçı olmasa bile, işini hakkıyla yapan bir taklitçi ve halk komedisi yazarı olarak yönünü çiziyor. Kimsenin kimseye kavuşamadığı, klişelerle örülüp birdenbire seyir değiştiren bir roman *Aygır Fatma*. Edebî açıdan kuşkusuz vasat ama farklı yorumlara meydan veren kuytularıyla bir o kadar da zengin.